

– the offender is not arrested and information on his location is missing;
– the traces could have been left behind by the offender at the place of a criminal offense;

– the offender escaped from the place of the criminal offense and information about him and his whereabouts is unknown.

The algorithms use Integrated informative - searching system of internal affairs of Ukraine and other information systems and accounting to establish certain objects or facts, get information about them in the investigation of criminal offenses.

Key words: information, account, usage of the informational systems, Integrated information-searching system, investigative (searching) actions, investigation of criminal offences, investigative situation.

Стаття надійшла 19 жовтня 2015 р.

УКД 343.973

В. П. Ковальчук

ПРИЧИНИ ТА УМОВИ ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНІВ ТЕРОРИСТИЧНОГО СПРЯМУВАННЯ

Досліджено питання щодо причин та умов злочинів терористичного спрямування. Доведено, що боротьба з тероризмом є однією з ключових проблем у розвитку будь-якого суспільства. Для успішного вирішення цієї проблеми необхідно врахувати як зовнішні, так і внутрішні причини тероризму.

Визначено, що основним об'єктом заходів профілактичного впливу ОВС є прямі й безпосередні поточні фактори детермінації тероризму, що становлять окрему підсистему і є зовнішнім проявом соціальних процесів, які тривають у суспільстві. Постійні й тимчасові детермінанти тероризму здебільшого визначають його характер, форми й соціальні прояви.

Ключові слова: терор, тероризм, детермінація, причини тероризму, умови тероризму.

Постановка проблеми. Тероризм є однією з найгостріших проблем і загроз для світової спільноти, що негативно впливає як на різні сфери суспільного життя всередині держави, так і на міжнародні відносини. Тероризм глобалізується, очевидна тенденція до зростання терористичних проявів у всьому світі. Політичні, етнічні, екстремістські угруповання майже щоденно здійснюють акти тероризму.

Поглиблення соціально-політичної асиметрії у світі супроводжується ескалацією міжнародного тероризму, що трансформується за внутрішнім змістом, формою, характером виявів під прямим або опосередкованим впливом різноманітних суперечностей та конфліктів.

Змінюються його масштаби, чіткіше окреслюється ідеологія, посилюється агресивний інформаційно-пропагандистський вплив.

Розвиток сучасного міжнародного тероризму характеризується формуванням таких негативних явищ, як багатовимірність руйнівного впливу на різні сфери суспільного життя – політичну, економічну, соціальну, духовну, а також на національну безпеку: суспільну, державну, воєнну, інформаційну тощо. На сучасному етапі тероризм із його політично вмотивованою насильницькою ідеологією становить серйозну небезпеку для світової спільноти та окремих держав, зокрема для України.

Отже, вивчення причин та умов учинення злочинів терористичного спрямування набуває особливого значення і є **метою** публікації.

Стан дослідження. Теоретичні й практичні дослідження у сфері організації та забезпечення контролю над проявами тероризму останніми роками значно активізувалися. Серед провідних фахівців у цьому напрямі слід виокремити П. П. Андрушка, В. Ф. Антипенка, Ю. М. Антоняна, Ю. В. Бауліна, В. І. Борисова, В. О. Глушкова, Д. Б. Глуценка, О. М. Джужу, В. П. Смельянова, А. П. Закалюка, В. І. Замкова, В. П. Ілларіонова, І. І. Карпеця, М. П. Кирєєва, Я. Ю. Кондратьєва, В. В. Крутова, В. А. Ліпкана, М. В. Рибачука. Незважаючи на велику кількість наукових праць юристів, психологів і соціологів, публікацій журналістів із питань тероризму, ця проблема, на жаль, досі не набула практичного вирішення. Є багато прогалин, які ще не досліджені, зокрема кримінологами, та зумовлені реаліями сучасності.

Виклад основних положень. Сучасні терористичні організації мають складну ієрархічну структуру. Вони використовують найсучасніше обладнання, мають надійні джерела фінансування, застосовують професійні методи конспірації. А якщо до цього додати фанатичну відданість «справі», то слід погодитись, що цей «горішок» може виявитися «не по зубах» навіть найбільш розвинутим спецслужбам. І Україна тут не виняток.

Із 90-х років ХХ століття основним джерелом загрози міжнародній безпеці в усьому світі був і, безперечно, залишається міжнародний тероризм. Практично кожен день можна почути інформацію, так чи інакше пов'язану з тероризмом. І донедавна ця проблема оминала Україну.

Вивчення детермінації тероризму дозволяє прогнозувати тенденції розвитку цього явища й планувати систему попереджувальної роботи. Детермінація злочинності – поняття, що сягає значенням таких основ, як «детермінант», «детермінувати», котрі охоплюються

значеннями: визначати, обумовлювати, спричиняти. Зазначаючи про детермінізм злочинності, мають на увазі причини її виникнення і розвитку, трансформації; зв'язок причинних, функціональних, статистичних чинників, стану тощо.

Категорії детермінації містять причини, умови й фактори, які є загальними для злочинності загалом, а не лише для злочинів терористичного спрямування. Але тероризм як багатоаспектне антисоціальне явище і складна узагальнена сукупність злочинів терористичного спрямування, що відрізняються крайніми формами застосування насильства, зумовлюється власним причинно-наслідковим комплексом детермінантів, серед яких такі:

- глибокі суперечності потреб суб'єктів злочину терористичного спрямування і терористів;
- неможливість прямого впливу винних (терористів) на сторону, від якої залежить виконання висунутих вимог;
- готовність представників певних соціальних прошарків, або окремих етнонаціональних, релігійних або політичних об'єднань до застосування такого високо агресивного способу насильства, як тероризм [1, с. 68].

За дослідження явища тероризму не можна забувати про кореляцію – зв'язок детермінантів злочинності. Вони самі собою не рівнозначні і класифіковані, підрозділяються за соціальною природою, рівнем, втримуванням, територією дії, часом дії.

За сучасних умов розвитку тероризму у світі успішна робота з контролю над ним прямо залежить від досконалої і точної класифікації детермінантів тероризму. Значно полегшити її може побудова ієрархічної системи, де взаємозалежні елементи розташовані за ступенем важливості, джерелами виникнення, рівнем інтенсивності впливу на явище, що обумовлюється ними. У цьому аспекті наукове прогнозування також має велике практичне значення.

Причини злочинності загалом і тероризму зокрема різновимірні. Вони мають доволі розноманітний характер як за походженням, так і за ступенем впливу. Тому важливо розмежувати їх у контексті чіткої системи, представленій у вигляді логічної і прийнятної схеми. Можна виокремити психологічні, соціальні, політичні, економічні, культурні та історичні детермінанти тероризму.

Для виникнення тероризму, крім об'єктивних, необхідні й суб'єктивні умови, для яких характерною ознакою є поява різних типів особистості, певного типу свідомості, що формується на основі специфічних традицій політичного насильства й фанатизму. Попри це, об'єктивні умови – визначальний, але не завжди достатній фактор,

оскільки «саме ці умови можуть бути спільними для багатьох країн, а «спонтанний» політичний тероризм виникає лише в деяких з них [2, с. 83].

На думку деяких учених, причинний комплекс тероризму складається з трьох груп. Перша група представлена сталими причинами [1, с. 76]. До них належать історичні, етнокультурні, конфесійні та інші явища, що істотно впливають на тероризм. Зазначена група є стабільною та фундаментальною впродовж усього існування такого явища, як тероризм. Існуючи завжди, вона лише на деякий час не виступає як джерело терористичної активності за умови стабільної соціально-економічної й політичної ситуацій, а проявляється за виникнення будь-яких несприятливих, криміногенних умов, таких як політичні кризи, економічні й соціальні потрясіння і т. д.

Друга група складається з так званих тимчасових причин, якими є різні ускладнення під час переформування політичних, економічних та ідеологічних підвалин суспільства. Цій групі притаманні видозміни, але, незважаючи на це, вона становить реальний фундамент для тероризму. Її елементами є економічна криза, політична нестабільність, криза влади та її інститутів, нівелювання духовності та основних людських цінностей – життя, здоров'я, гармонійного розвитку особистості, зайнятості у суспільно корисній праці і т. д., що виражається у політичних конфліктах, гострій міжпартійній боротьбі, негативізмі у соціальній структурі, маргіналізації населення, зниженні життєвого рівня, психологічному дискомфорті, неспокої і безпорадності, втраті істинних ідеологічних орієнтирів, кризі інститутів влади, зокрема правоохоронних органів і збройних сил. Це сприяє «розквіту» криміногенного середовища, зокрема злочинів терористичного спрямування. Змінити таку ситуацію та встановити контроль над злочинністю терористичного спрямування може лише стабілізація економічного, суспільного та політичного життя.

Третя група – це безпосередні причини тероризму. Їх можна охарактеризувати як поточні, тому що вони постійно змінюються й нерозривно пов'язані з причинами другого рівня, оскільки є похідними від них. Серед них можна вирізнити демографічну кризу, відсутність ефективного державного контролю за торгівлею зброєю, культурологічну і духовну кризи, міжнаціональні та етнонаціональні відносини й конфлікти, законодавчі перетворення основ державотворення і формування нормального соціально-психологічного клімату у країні. Вони виражаються у: фактах розкрадання та безконтрольного розповсюдження зброї; появі вбивць-професіоналів і розвитку інституту найманців, як наслідок – кризовому стані в армії та інших силових

структурах; масовій міграції громадян з інших країн під будь-яким приводом; загостренні міжнаціональних відносин; низькому рівні забезпечення захисту кордонів; пропаганді насильства у ЗМІ; зниженні рівня загальної правової культури населення і безлічі інших обставин.

Проблема тероризму в Україні сьогодні пов'язана з тим, що територія України складається із земель, які історично були у складі різних за рівнем розвитку країн. А це, своєю чергою, відображено в культурі народу. Непроста ситуація виникла на Кримському півострові, де простежувалась тенденція до радикалізації структур кримсько-татарського народного руху. Активізація діяльності національних структур кримських татар із відродження їх національної державності в АР Крим; ініціювання ними нової хвилі міграції осіб кримсько-татарської національності з Узбекистану, різних регіонів Росії, інших країн СНД; боротьба організованих злочинних угруповань за сфери впливу створили передумови виникнення значної напруги в регіоні.

Ще одним негативним чинником є нелегальна міграція. Вона представлена крайніми формами: втеча з «гарячих точок», вимушене переселення, виїзд із країни постійного проживання в пошуках кращих умов життя. Чималий потік нелегальних мігрантів надходить з регіонів, охоплених війною, в яких тероризм та його фінансування грішми від наркоторгівлі є основним шляхом досягнення політичної влади (Афганістан, Шрі-Ланка, Бангладеш, Пакистан, Чечня).

В Україні мешкає велика кількість вихідців із зон локальних військових конфліктів на територіях держав-учасниць СНД, що може сприяти розширенню сфер впливу екстремістських угруповань. Безвізове перетинання кордонів між країнами-учасниками СНД не виключає використання представниками міжнародних релігійно-екстремістських структур території України для налагодження каналів нелегальної міграції в країни Європейського Союзу або для підготовки і здійснення терористичних актів в інших державах.

Мігранти виконують неабияку роль у поширенні на території України незаконного обігу зброї, сприяють поширенню небезпечних інфекційних захворювань.

Практичним вирішенням зазначених проблем є подолання як постійних, так і тимчасових причин, тому що це загальносоціальна проблема, а нейтралізація поточних детермінантів – прерогатива правоохоронних органів.

Поряд із трирівневою класифікацією, причини поділяються на внутрішні, тобто похідні від внутрішніх процесів, і зовнішні.

Передумови тероризму створюють певну цілісність і не можуть розглядатися окремо одна від одної. Як динамічні явища, вони

пов'язані процесами, що тривають у суспільстві на певному етапі його розвитку.

Психологічний аспект тероризму також вимагає певної уваги. Оскільки тероризм є формою агресії, то психологічне пояснення його генезису й детермінації пов'язане з вивченням агресивної поведінки окремої особи або соціальних груп у розмаїтості їх проявів.

Криміногенні фактори, що є рушійною силою тероризму, пов'язані із причинами, що розглядались, але дозволяють їх конкретизувати, тому що причина є набагато ширшим поняттям, яке охоплює низку тісно взаємодіючих факторів, що містять різні її аспекти або прояви. Фактори – це процеси і явища, пов'язані з тероризмом. У сукупності з названими загальними причинами тероризму – історичними, політичними, економічними – вони впливають на злочинність.

Історична обумовленість тероризму містить низку факторів. У країнах, що в минулому входили до складу СРСР, зокрема в Україні, досі не сформувалися традиції демократичного суспільства. Тому деякі суб'єкти надають перевагу не цивілізованим, а насильницьким методам вирішення суперечок.

Фактори тероризму, як і таке явище, існуватимуть завжди. Практично говорити можна лише про ослаблення їх криміногенного впливу. Адже не можна не враховувати, що вжиття заходів соціальної профілактики тероризму за об'єктивними причинами неможливе. Дослідники і практики із цієї проблеми мають орієнтуватися на повний облік цих факторів у процесі розробки та реалізації шляхів подолання тероризму і контролю над ним.

Тимчасові фактори тероризму, обумовлені зміною соціально-економічної моделі, виражені в зниженні життєвого рівня, зростанні безробіття, збільшенні маргіналізованих прошарків населення.

Бідність і безробіття зумовлюють почуття безпорадності, призводять до втрати певними верствами і групами населення їх традиційного місця в соціальній структурі. Стрімке розшарування населення за рівнем доходів спричиняє соціальну напруженість, реалізується в різних антигромадських проявах екстремістського спрямування.

Перелічені негативні явища охопили і представників Збройних сил і правоохоронних органів України.

Грунтовною проблемою сьогодні у державі є криза збройних сил, спецслужб і правоохоронних органів, відсутність довіри громадян до влади та її інститутів, як наслідок – відмова від співробітництва, зокрема з питань боротьби з тероризмом.

Як наголошують деякі вчені, «див у світі не буває, і складно допустити, що кримінальне середовище з його низькими культурними

стандартами, деградованою мораллю й неандертальським рівнем інтелекту само собою в короткий історичний строк змогли породити й підготувати професіоналів-убивць і терористів високого професійного рівня. Істотну роль у цьому, безсумнівно, виконало те, що мафіозні структури рекрутуються значною мірою за рахунок осіб, звільнених за різними причинами зі збройних сил, органів внутрішніх справ, спеціальних служб, спортивних організацій, а також фахівців своєї справи, які зазіхнули на більшу оплату їх праці» [3, с. 41].

Сьогодні зруйновано багато історичних, культурних, моральних, гуманістичних, національних традицій, знецінено почуття національної гідності, а суспільству вже немає чого протиставити ідеології та культу насильства.

Несприятливий соціально-психологічний клімат у суспільстві формується під впливом діяльності ЗМІ, що подають інформацію з явно домінуючими рішеннями негативної властивості; наявна друкарська продукція з апокаліпсичними прогнозами; відчутна дестабілізація відносин між людьми внаслідок економічної кризи породжує непевність у собі, у своєму майбутньому, незадоволеність своїм соціальним становищем, статусом, формує відчуження, розриває традиційні позитивні людські зв'язки.

Відтак значно зростає кількість осіб, які страждають психічними розладами й захворюваннями. Збільшується кількість злочинців, які мають патологічні відхилення в психіці, що не виключають осудності (дебільність, органічні захворювання центральної нервової системи, психопатії і т. д.) [4, с. 139]. Саме на їх частку припадає чимала частина насильницьких злочинів, зокрема у вигляді серійних терористичних актів.

Останнім часом тероризм набув масштабів глобальної проблеми. Криміногенні детермінанти, які його соціально обумовили, є основними причинами виникнення цього явища й створюють ґрунт, сприятливий для його розвитку. На усунення таких факторів можна сподіватися лише після подолання кризи у державі.

Група поточних причин містить криміногенні фактори безпосередньої детермінації тероризму. До неї можна віднести проблеми, пов'язані із незаконним обігом зброї.

Останніми роками обіг зброї в Україні став практично неконтрольованим. Правоохоронні органи регулярно вилучають у злочинців гранати й тротиліві шашки. Ці факти пов'язані з неналежним контролем за виробництвом, транспортуванням і зберіганням зброї. Збільшується кількість розкрадань зброї з військових складів і частин для продажу або передачі її злочинцям, радіоактивних матеріалів

і отруйних речовин із підприємств; спостерігається надходження зброї з-за кордону і зон збройних конфліктів унаслідок низького рівня організації прикордонного контролю.

Відсутність належної координації в діяльності правоохоронних органів і служб як на території України, так і в державах далекого і ближнього зарубіжжя є причиною концептуальної, організаційної та законодавчої неврегульованості багатьох питань із контролю над тероризмом.

Основним об'єктом заходів профілактичного впливу ОВС є прями й безпосередні поточні фактори детермінації тероризму, що становлять окрему підсистему і є зовнішнім проявом соціальних процесів, що тривають у суспільстві.

Постійні і тимчасові детермінанти тероризму здебільшого визначають його характер, форми й соціальні прояви.

Висновки. Терор і тероризм не є сучасними явищами. Це складові суспільно-політичного життя, які є постійним супутником історії людської цивілізації. Завданням держави та суспільства загалом є пошук адекватних заходів боротьби з цими руйнівними явищами.

Боротьба з тероризмом є однією з ключових у розвитку будь-якого суспільства. Від позитивного вирішення цієї проблеми значною мірою залежить і урегулювання інших питань. Більшість чинників, які створюють передумови для поширення терористичних проявів в Україні, мають і внутрішнє, і зовнішнє походження.

Із зазначеного можна зробити такі висновки: 1) слід акцентувати на трьох взаємозалежних групах причин тероризму: постійній, тимчасовій та поточній, які, своєю чергою, мають як внутрішній, так і зовнішній характер; 2) в основі сучасної детермінації тероризму – криза економічного занепаду й руйнування сформованої соціально-економічної і політичної системи; 3) з огляду на подолання цього виду злочинної діяльності, нинішня терористична ситуація має доволі несприятливий і непередбачуваний характер.

1. Рибачук М. В. Запобігання тероризму органами внутрішніх справ України: дис. ... канд. юрид. наук / М. В. Рибачук. – К., 2010. – 235 с.

2. Челидзе В. Уголовная Россия / В. Челидзе. – М., 1990. – 95 с.

3. Замковой В. И. Терроризм – глобальная проблема современности / В. И. Замковой, М. З. Ильчиков // Институт международного права и экономики. – М.: Гардарики, 1996. – С. 8.

4. Кузнецова Н. Ф. Проблемы криминологической детерминации / Н. Ф. Кузнецова. – М., 1984. – 186 с.

Ковальчук В. П. Причины и условия совершения преступлений террористической направленности

Исследовано вопрос причин и условий преступлений террористической направленности. Доказано, что борьба с терроризмом является одной из ключевых проблем в развитии любого общества. Для успешного решения этой проблемы необходимо учитывать как внешние, так и внутренние причины терроризма.

Определено, что основным объектом мер профилактического воздействия ОВД есть прямые и непосредственные текущие факторы детерминации терроризма, которые составляют отдельную подсистему и являются внешним проявлением социальных процессов, которые происходят в обществе. Постоянные и временные детерминанты терроризма в основном определяют его характер, формы и социальные проявления.

Ключевые слова: *террор, терроризм, детерминация, причины терроризма, условия терроризма.*

Kovalchuk V. P. Causes and conditions of committing crimes of a terrorist orientation

The article deals with investigating the issues of causes and conditions of crimes of a terrorist orientation. It is proved that the fight against terrorism is one of the key problems in the development of any society. For the successful solution of this problem it is necessary to take into account both external and internal causes of terrorism. It is defined that direct and immediate current factors of determination of terrorism, representing a separate subsystem are the main object of the preventive measures of internal affairs bodies; they are an external manifestation of social processes taking place in the society. Permanent and temporary determinants of terrorism define its character, forms and social manifestations.

It is proved that terror and terrorism are not a modern phenomenon. It is a component of the social and political life, which is a constant companion of the history of human civilization. The task of the state and society is to find adequate measures to combat against this devastating phenomenon.

The positive solution of all other problems depends largely on positive solution of this problem.

It is established that most of the factors that create the prerequisites for the spread of terrorist manifestations in Ukraine have both internal and external origin.

It is pointed out that we should focus on three interdependent groups of causes of terrorism: permanent, temporary and current which have both internal and external nature. A crisis of economic downfall and the collapse of the current socio-economic and political systems are the base of the modern determination of terrorism. The current terrorist situation has an unfavorable and unpredictable character for overcoming this type of criminal activity.

Key words: *terror, terrorism, determination, causes of terrorism, conditions of terrorism.*

Стаття надійшла 2 листопада 2015 р.